

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ABDÜLMECİD B. EŞ- ŞEYH NASUH B. İSRAİL'İN
'EL -HÜDA VE'L - FELAH'
İSİMLİ ESERİNİN EDİSYON KRİTİĞİ VE TANITIMI**

Harun ULUĞ

Danışman

Doç. Dr. Mustafa ÖZEL

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Abdülmeçid b. eş- şeyh Nasuh b. İsrail’in ‘el –Hüda ve’l – Felah’ isimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Harun ULUĞ

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Harun ULUĞ
Anabilim Dalı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Proje Konusu : Abdülmecid b. eş- Şeyh Nasuh b. İsrail'in 'el – Hüda ve'l – Felah' simli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı
Sınav Tarihi ve Saati :/...../.....:.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan projesini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek proje konusu gerekse projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Proje, mevcut hali ile basılabilir. O
Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Projenin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Abdülmeçid b. eş- Şeyh Nasuh b. İsrail'in 'el -Hüda ve'l - Felah'

İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı

Harun ULUĞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Abdülmeçid Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. XVI. yüzyıl Osmanlı ulemâsından olan Abdülmeçid b. Şeyh Nasuh b. İsrail, başta tefsir olmak üzere çeşitli ilim dallarında eser veren çok yönlü bir şahsiyettir. Tasavvufi bir çevrede yetişen müellif, insanların Kur'ân'ın rehberliğinde dünya ve âhiret saadetini hedeflemiş ve bu amaçla Kur'ân tefsirine yönelik bazı eserler kaleme almıştır. Benimsemiş olduğu tasavvufi yöneliş onun ilmî anlayışına ve eserlerine de yansımıştır. Nitekim çok sayıda eser kaleme aldığı tefsir sahasındaki eserleri işârî tefsir anlayışına örnek teşkil edecek tarzdadır. Bu eserler toplumun en çok okuduğu sûre tefsirleri ve bazı konulu tefsirlerden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde temel esaslar ve çalışmanın metodu, özet halinde verilmiş olup, bu çalışma bir sonuç ve bibliyografya ile sona ermektedir.

Bu tezde önce Abdülmeçid Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş, çeşitli kütüphanelerde bulunan ellinin üzerinde yazma eserinin tespiti yapılmış

ve buldukları yerler gösterilmiştir. Ardından ‘el-Hüda ve’l-Felah’ adlı eserinin edisyon kritiği yapılmıştır.

Son olarak da tefsir metodu çerçevesinde müellifin söz konusu eserinin ilmi değeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşari Tefsir, Abdülmecid Efendi, Tefsir, Tasavvuf, Osmanlı, Müfessir.

ABSTRACT

Master Thesis

**Abd al-Majid b. al-Shaikh Nasuh al-Israil
and the Edition Criticism and Introduction of his Commentary on the Qur'an
“al-Huda va'l-Falah”**

Harun Uluğ

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Disciplines

Basic Islamic Disciplines Program

There is no enough information about the life of Abdulmecid Efendi. Abd al-Majid b. Shaikh Nasuh b. İsrail, the Ottoman scholar lived in 16th century, wrote a lot of works on Tafsir and other Islamic sciences. Growing up in a mystical environment, he aimed at the happiness of people with the guidance of the Qur'an both in this world and the hereafter. So, he composed various books on the disciplines of the Qur'anic commentary. His mystical understanding did influence his understanding of knowledge and it reflected on his writings. For instance, he has written many books about the Quranic commentary, these all are examples of mystical Quranic commentary. These books are about tafseer of surahs and some verses frequently read by the people.

In the introduction, the basic bases and methods of the study had been given briefly; this essay ends with a conclusion and bibliography.

This thesis aims at provide some information on the life of Abd al-Majid Afandi and his works in the different libraries, all of which are manuscripts. It

also tries to indicate the academic value of “al Huda va’l-Falah” his important work on tafsir.

Key Words: Mystic tafsir, Abd al-Majîd Afandi, Islamic Mysticism, Ottoman, Commentator

ABDÜLMECİD B. EŞ- ŞEYH NASUH B. İSRİL'İN
'EL –HÜDA VE'L – FELAH'
ISIMLI ESERİNİN EDİSYON KRİTİĞİ VE TANITIMI

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMA HAKKINDA	1
A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU	3
II. MÜELLİF HAKKINDA	4
A. HAYATI	4
B. ESERLERİ	6
Tefsir	6
Kur'ân İlimleri	6
Tasavvuf	7
Hadis	8
Fıkıh	8
Kelam	9
Diğer	9
Tercüme	10

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN BİLİMSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I-ESERİN MUHTEVASI VE KAYNAKLARI	11
II-YAZARIN YÖNTEMİ.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

EI-HÜDA ve'l-FELAH

İSİMLİ RİSALENİN EDİSYON KRİTİĞİ

SONUÇ	80
KAYNAKLAR	82
EK: YAZMANIN İLK VE SON SAYFALARI	85

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.s.m.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
H.z.	: Hazreti
Nşr.	: Neşriyat
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik
trs.	: Tarihsiz
yay.	: Yayınları
yrs.	: Yer ismi yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA

A-ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU

Osmanlı imparatorluğunun ilmî ve kültürel mirasını günyüzüne çıkarma konusunda gösterilen çabalar, istenilen düzeyde olmasa da, genelde İslâmî ilimlerde, özelde de tefsir alanındakiler umut verici ve sevindirici niteliktedir.

Son dönemde genel nitelikli akademik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Ziya Demir, İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Matbu ve Yazma Fatiha Tefsirleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1987; Ali Turgut, *Osmanlılarda Tefsir Çalışmalarına Genel Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Dergisi, Ocak-Şubat-Mart/18 Mart 1989, Ankara 1989; Ziya Demir, Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları -Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar-, Doktora Tezi, Marmara Ün. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1994; Muhammed Abay, *Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası*, Dîvân İlmî Araştırmalar, Yıl: 4, Sa. 6, İstanbul 1999; Suvat Mertoğlu, Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı, (Sırât-ı Müstakîm/Sebîlürreşâd Dergisi Örneği: 1908/1914), Doktora Tezi, Marmara Ün. Sos. Bil. Ens., İstanbul 2001; Murat Kaya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'ân-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Sos. Bil. Ens., İstanbul 2001; Mustafa Özel, *Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler -I-*, DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: XV, Kış-İlkbahar, İzmir 2002; Mustafa Özel, *Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler -II-*, DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: XVI, Yaz-Sonbahar, İzmir 2002.

Yüksek lisans tezimizin konusu olarak, Osmanlı tefsir mirasını ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak amacıyla başta tefsir olmak üzere fıkıh, kelam gibi çeşitli ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almış olan XVI. yüzyıl ulemâsından Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrail'in "*el-Hudâ ve'l-Felâh*" adlı tefsir risalesini tercih ettik. Bazı araştırmacıların yazarımız ve çalışmalarıyla ilgili söz ettiklerini bilmekteyiz. Bunlardan Ziya Demir XIII.-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri adlı

eserinde Abdülmecîd Efendi'nin tefsirle ilgili eserlerine değinmiştir.¹ Muammer Erbaş, *Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmecîd b. Eş-Şeyh Nasûh b. İsrail (ö.973/1565) ve Eserleri* başlıklı çalışmasında müfessirin hayatını ve tefsire dair eserlerini biraz daha geniş olarak ele almıştır.²

Bu çalışmamızı yaparken aynı eser hakkında bir yüksek lisans tezi yapıldığını öğrendik.³ Söz konusu tezi bittikten sonra elde ettik. Yaptığımız incelemede, önemli bir yekûn tutan eserin haşiyelerinin dikkate alınmadığını gördük. Biz, tezimizi oluşturan risâleyle ilgili araştırmalarımızı bayağı ilerletmiş olduğumuzdan çalışmamızı sürdürdük. Bizim çalışmamız, haşiyeleri de edisyon kritiğe dâhil ettiğinden dolayı farklılık arz etmekteydi. Bu özellik bizim çalışmamızın diğerinden farkını oluşturmaktaydı.

Elinizdeki çalışmamızda önce müellifin hayatı hakkında bilgi verilecek, eserlerinin tespiti yapılacak ve tezimizin konusunu oluşturan yazarın “el-Hüdâ ve'l-Felâh” adlı çalışmasının edisyon kritiği yapılacaktır.

Bizi Abdülmecîd Efendi hakkında araştırma yapmaya sevkeden en önemli husus, onun başta tefsir alanı olmak üzere İslâmî ilim dallarının birçoğunda çok sayıda dinî eser kaleme almış olmasıdır.⁴ Buna rağmen kendisinin pek tanınmaması ve eserlerinin de basılmamış olması üzüntü verici bir durumdur. Böyle önemli bir şahsiyet ve eserleri üzerine yok denecek kadar araştırmanın olması bizi, bu çalışmayı yapmaya sevkeden amillerden başka biridir.

¹ Demir, Ziya, **XIII. - XVI. y.y. arası osmanlı müfessirleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 292-345.

² Erbaş, Muammer, “Bir osmanlı müfessiri: abdülmecîd b. eş-şeyh nasûh b. israil (ö.. 973/1565) ve eserleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İzmir 2006, Sy.: XXIV, s. 161-186.

³ Hayta, Ufuk, “**Abdülmecîd b. nasûh tosyevî'nin (ö.1588) hayatı, eserleri ve el-hüdâ ve'l-felâh adlı tefsir risâlesinin tahkîki**”, Uludağ Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2008.

⁴ Erbaş, **a.g.m.** s.161-186.

B-ARAŞTIRMANIN METODU

Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmamızın giriş bölümünü araştırma ve yazar hakkında olmak üzere iki ana kısma ayırdık. Bu kısımları da kendi içersinde tekrar ikiye böldük. İlkinde araştırmanın konusu ile amacı ve metodu; ikincisinde bölüm ise yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Birinci bölümde Eserin Bilimsel Açıdan Değerlendirilmesi başlığı altında Eserin Muhtevası ve Kaynakları ile Yazarın Yöntemi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise araştırmasını yaptığımız eserin edisyon kritiği yapılmıştır.

Edisyon kritik yaparken, öncelikle eseri bilgisayar ortamına aktardık. Genel itibariyle açık ve net bir dili olan eserin okunamayacak kadar karışık yerleri de mevcuttu. Bunları çözüme kavuşturduktan sonra metin ve haşiyelerdeki ayet ve hadislerin tahririni yaptık. Metnin haşiyelerindeki bilgileri metnin uygun olan yerlerine dipnot şeklinde yerleştirdik. Bunu yaparken haşiyede bulunan aynı konuyla ilgili bilgileri, hangi konuyla ilgili olduğu açıklanmadığından, tek bir dipnot altında topladık. Böylece haşiyelerde konu bütünlüğünü sağlamaya çalıştık. Ayrıca kolaylık olsun diye haşiyelerin hangi sayfalarda bulunduğunu dipnotlarda işaret ettik. Ulaşabildiğimiz kadarıyla yazarın tefsirinde kullanmış olduğu kaynakları dipnotlarda gösterdik. Düzgün bir sayfa yapısına kavuşması için metni paragraflara böldük ve okumayı kolaylaştırmak için noktalama işaretleri koyduk. Metnin bazı yerlerindeki hareketleri de düzelttik.

Metin ve dipnotlarda, kitap isimlerini yazarken Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin yöntemini tercih ederek ilk kelimenin ilk harfini büyük, diğerlerini küçük harfle yazdık. Risalenin varak numarasını metin içinde sayfanın bittiği yerde; ayetleri ayet işareti , hadisleri parantez () içinde belirttik. Haşiyedeki notları ve bilgileri, dipnotta (:) diyerek verdik.

Çalışmamızı genel bir değerlendirme içeren sonuç kısmıyla bitirdik. Kaynakların yer aldığı listenin ardından eserin, sayfa düzeni ve yazı sitilinin görülebilmesi için yazmanın ilk ve son sayfalarının fotoğraflarını ek olarak verdik.

II- MÜELLİF HAKKINDA

A-HAYATI

Müfessir, üzerinde çalıştığımız risalesinin ilk sayfasında kendi ismini Abdülmecîd b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâîl şeklinde vermektedir.⁵ Abdülmecîd Efendi, başta tefsir olmak üzere farklı İslâmî ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almış âlim bir zât olmasına rağmen kaynaklarda hayatı hakkında neredeyse hiçbir bilgi yoktur.

Müfessirin ilmî yönüyle ilgili bilgileri, babası Nasûh Efendi (ö.923/1517) üzerinden elde etmekteyiz. Nitekim babasından aldığı tasavvuf kültürü, Abdülmecîd Efendi'nin ilmî yönelişini ve kaleme aldığı eserlerin üslûb ve içeriğini büyük ölçüde belirlemiştir.

Abdülmecîd Efendi, babasının postnişin olması hasebiyle tasavvufî bir yaklaşım olan *Zeynîlik anlayışı* içinde yetişmiştir. Daha ziyade üst düzey aydın bir tabakaya hitap eden, bu nedenle de bir aydınlar tarikatı olarak nitelendirilen Zeyniyye, Abdülmecîd Efendi'nin dînî ve fikrî alandaki yönelişinin en büyük belirleyicisi olmuştur.⁶ Babası Zeyniyye tarikatının şeyhi olan Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh, tasavvuf kültürün hâkim olduğu böyle bir ortamda büyümüş ve bu anlayışı benimsemiştir. Bu nedenle kendi düşünce yapısında da tasavvufî yön belirleyici olmuştur. Her ne kadar kendisi postnişinlik yapmamış olsa da, fikirleri ve bu fikirler doğrultusunda kaleme aldığı eserleri vasıtasıyla Zeyniyye kültürünün Anadolu'ya yayılmasında emeği geçenler arasında onun ismi de zikredilmiştir.⁷

Abdülmecîd Efendi, Amasya'nın Lâdik (Lazkiye) kasabasında doğmuş ve burada yetişmiştir.⁸ Onun gençlik dönemi ve sonraki hayatı, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin her alanda çok güçlü olduğu bir dönem olan Kanuni Devri'ne (1520-1567) denk düşmektedir. Bilindiği üzere bu dönemde Osmanlı, içte toplumsal huzuru tesis etmiş, dışta ise sınırlarını Viyana önlerine ve Trablusgarb'a kadar taşımıştır.

⁵ **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 1b.

⁶ XV. yüzyılda ortaya çıkışının ardından kısa süre içinde üç kıtaya yayılmış, halkın yanı sıra üst düzey âlim ve yöneticilerin de ilgisini çekmiş, fakat iki asır sonra tesirini yitirmiş bir tasavvuf ekolüdür. İlk defa ortaya çıktığı Herat şehrinde Horasan, Anadolu, Rumeli, Ortadoğu, Hindistan ve Kuzey Afrika'ya yayıldığı tespit edilen bu ekolün bugün izine pek rastlanmamaktadır. Erbaş, **a.g.m.**, s. 162.

⁷ Kara, Mustafa, **Bursa'da tarikatlar ve tekkeler**, I, 110-111.

⁸ Bursalı, Mehmed Tahir, **Osmanlı müellifleri**, İstanbul 1914, I, s. 354.

Padişahların ilim adamlarına ve özellikle tarikat ehline gösterdiği yakın ilgi ve destek sayesinde ilim merkezleri ve tarikatler büyük gelişme göstermiştir.⁹ Abdülmecîd Efendi'nin kendisini, bir yandan Zeyniyye kültürü içinde dini yaşamaya, diğer yandan da yine bu anlayışa paralel yönde İslâmî ilimleri tahsile verdiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda sûfi meşrep bir zât olan Abdülmecîd Efendi'nin amelî yönden *Hanefî mezhebinden* olduğu ifade edilmektedir.¹⁰

Tosya, geçmişte Amasya'ya, bugün ise Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Kaynaklarda bazen Tosya'ya, bazen Amasya'ya, bazen de er-Rûmî şeklinde Anadolu'ya nisbetle anılan Abdülmecîd Efendi'nin, ömrünü büyük ölçüde burada geçirdiği anlaşılmaktadır. Yazarın vefat yeri hakkında, Tosya¹¹ ve Amasya¹² olmak üzere iki farklı yer vermektedir.

Abdülmecîd Efendi'nin, ölüm tarihi konusunda kaynaklarda farklı tarihlere rastlanmaktadır. Bu tarihler, şunlardır: 887/1482, 960/1552, 973/1565 ve 996/1588. Müfessir üzerine çalışma yapan araştırmacılardan Muammer Erbaş bunlardan 960/1552 veya 973/1565 birisinin makul olduğunu ileri sürerken¹³, diğer araştırmacı Ufuk Hayta 996/1588 tarihini tercih etmektedir.¹⁴ Biz, Ufuk Hayta'nın yazarın eserlerinin ferağ kayıtları üzerinde yaptığı değerlendirme sonucunda ulaştığı 996/1588 tarihini tercih ediyoruz.

⁹ Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, Redaksiyon Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1989, X, 313-380; XII, 421.

¹⁰ Bağdatlı, İsmail Paşa, **Hediyetü'l-arifin**, İstanbul 1951-1955, I, 620.

¹¹ Bursalı, **a.g.e.**, s.113; Bağdatlı, **a.g.e.**, I, 620.

¹² Bursalı, **a.g.e.**, s. 354.

¹³ Erbaş, **a.g.m.**, s. 166.

¹⁴ Hayta, Ufuk, 'Hayatı ve eserleriyle abdülmecîd b. şeyh nasûh tosyevî ve cevâhiru'l-kur'ân ve zevâhiru'l-furkân adlı tefsir risâlesinin ilmî değeri', **Uludağ Ün. İlahiyat Fak. Dergisi**, c.: XVI, sa.: 2, Bursa 2007, 349.

B-ESERLERİ

Aşağıda sunacağımız müfessirimize ait eserlerin listesini büyük ölçüde Muammer Erbaş ve Ufuk Hayta'nın makalelerinden yola çıkarak hazırladık.

Tefsir

1. *Tefsîru sûreti'l-fâtiha*: Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi nr.793, vr. 1-99, Arapça, h.955, müellif hattı.

2. *Tezkîru'n-nâsîn fi tefsîri sûreti'l-yâsin*: İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp, Türkçe Yazmalar, nr. 558, vr. 33a-78b, Türkçe.

3. *Tefsîru sûreti'l-mülk*: İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 558, vr. 78a-97a, h. 986, Türkçe.

4. *Tefsîru sûreti'l-insân*: Süleymaniye Ktp., Reşid Ef., nr.1019, vr. 95b-107a, Arapça, müellif hattı.

6. *el-Hüdâ ve'l-felâh*: Süleymaniye Ktp., Reşid Ef., nr. 1019, 1b-26a, Arapça, h. 956, müellif hattı.

7. *el-Havf ve'l-hüzn*: Süleymaniye Ktp., Reşid Ef., nr. 1019, 31b-40a, Arapça, müellif hattı.

8. *el-Fevzü'l-azîm*: Süleymaniye Ktp., Reşid Ef., nr. 1019, 61b-73a, Arapça, h. 957, müellif hattı.

9. *Tezkiretü üli'l-elbâb*: Süleymaniye Ktp., Reşid Ef., nr.1019, 41b-59b, Arapça, h. 957, müellif hattı.

Kur'ân İlimleri

1. *Risâle fi tefsîri'l-âyâti'l-müteallika bi't-temsîl*: Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 272, Arapça, h. 972.

2. *Makamâtü'l-mücevidîn ve derecâtü'l-muallimîn*: Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi, nr.18, Arapça, h. 979.

3. *Risâle fi beyâni'l-hurûfi'l-mukattaat*: Kastamonu İl Halk Ktp, nr. 1046/1, 7b-10a.

4. *Ferîdetu'l-furkân fî tecvîdi'l-kur'ân*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 1046/2
12b-26a.

5. *Risâle fî esâmî sûveri'l-kur'ân*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 1046/4, 31a-
34a.

6. *Risâle fî vukûfi'l-kur'ân*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr.1046/5, 34a-36a.

7. *Menâkıbü'l-kurrâi's-seb'a ve 'ş-şâtıbî*: İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp.
nr. 558, Türkçe.

Tasavvuf

1. *Riyazu'n-nâsîhîn*: Zile İlçe Halk Ktp. nr. 195. (Halen Milli Kütüphane'de
bulunmaktadır)

2. *Menâkıb-ı evliyâ*: Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.4027 vr. 33-67,
Türkçe.

3. *Menâkıbu'l-ârifîn ve kerâmâtü'l-kâmilîn*: İstanbul Üniversitesi Merkez
Ktp. nr. 558, Türkçe.

4. *Kıssa-i çoban ve münâcât*: Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 4027/1,
vr. 1-12, Türkçe, h.988.

5. *Mutâibetü'l-kulûb bi muhâtabeti'l-mahbûb*: Süleymaniye Ktp. Yazma
Bağışlar, nr. 4027/2, vr. 12-20.

6. *Ucâle muhtasara mine't-tasavvuf*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 3674/3, vr.
258b-263b, Arapça.

7. *Levâihu'l-kulûb ve revâiyihu'l-mahbûb*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 3674/8,
vr. 280b-290a.

8. *Nahvü'l-ârifîn*: Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, nr. 710, vr. 68-70, Arapça.

9. *Nasihatnâme*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 3674/5, vr. 269b-271a, Farsça.

10. *Esrâru'n-necât ve 'n-necâh*: Kastamonu İl Halk Ktp., nr.3674/6 vr. 273b-
277b, Arapça.

11. *Lâyiha-i rûhâniye ve lâmia-i nûrâniye*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr.
3674/6, vr. 278b-279b, müellif hattı, Farsça.

12. *Kenzü'l-fevâid*: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., nr.2243, Arapça, müellif hattı. Diğer bir nüshası, Kayseri Raşid Ef. Ktp.,Raşid Ef. nr. 693.

13. *Risâletü'l-mevâiz ve'd-duâ*: Kayseri Raşid Efendi Ktp. nr. 693, vr. 92b-108a.

Hadis

1. *Safâu's-sâlihîn*: Manisa İl Halk Ktp. nr. 8066/3, vr. 87b-133a, müellif hattı, Arapça, h. 967.

2. *Sürûrü'n-nâzirîn*: Manisa İl Halk Ktp, nr. 8066/4 vr.134b-175a, Arapça, h. 968.

3. *Risâle mine'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*: Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Ktp. nr. 161, vr. 1b-19b varakları arasında yer aldığına işaret edilen eser mevcut değildir.¹⁵

4. *Tekmiletü'l-beyân*: Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Ktp. nr. 793, Arapça, müellif hattı.

5. *Arafâtü'l-ârifîn li'l-vukûf fi mevkiî ibâdeti rabbi'l-âlemîn*: Süleymaniye Ktp. Reşid Ef., nr. 136, 31vr.

Fıkıh

1. *Tevakkühü'l-fukahâ ve telezzüzü'l-üdebâ*: Süleymaniye Ktp. Serez, nr. 4019, 27 vr. müellif hattı.

2. *Risâle alâ kavli sâhibi't-tenkîh fasl fi't-ta'n*: Süleymaniye Ktp. Servili, nr. 250, vr. 24-25, Arapça.

3. *Tuhfetü'l-ahbâb*: Hayta'nın verdiği bilgiye göre, bazı kaynakların bu eseri zikretmesine rağmen Kütüphane kayıtlarında bulunmamaktadır.¹⁶

4. *İsrafîlzâde risâlesi*: Atıf Ef. Ktp., nr. 2838 vr. 146-150 arasında yer aldığı söylenen eser mevcut değildir.¹⁷

¹⁵ Hayta, Ufuk, a.g.m. s.352.

¹⁶ Hayta, Ufuk, a.g.m. s.352.

Kelam

1. *el-Matlabü 'l-a 'lâ fî şerhi esmâi 'llâhi 'l-hüsnâ*: Süleymaniye Ktp. Reşid Ef., nr. 592, müellif hattı, Türkçe, h.972.

2. *Ravzatü 'l-ezhâr ve cennetü 'l-esmâr*: Süleymaniye Ktp. Esad Ef. nr. 1416, müellif hattı, Arapça, h. 952.

Diğer

1. *Manzûm kıyâfetnâme*: Süleymaniye Ktp, Hafid Ef, nr.479, müellif hattı, Türkçe.

2. *Me'debül-füdalâi 'l-ârifîn fî menâkibi 'l hülefâi 'r-râşidîn*: Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 4027/3, vr. 20-32, h. 988, müellif hattı, Türkçe.

3. *Mecmâü 'l-fezâil ve menbâü 'l-hasâil*: Kayseri Raşid Efendi Ktp. nr. 693, vr. 31b-80a, Arapça.

4. *Nebzetün mine 'l-hakâyık ve zübdetün mine 'd-dekâyık*: Kayseri Raşid Ef., Ktp., nr. 693, vr. 1a-12a.

5. *el-İstifâ fî menâkibi 'l-mustafâ*: Hayta, Bu eserin bazı kaynaklarda zikredilmesine rağmen Kütüphane kataloglarında böyle bir kayda rastlamadığını ifade etmektedir.¹⁸

6. *Muhtasaru 'l-muhtasar*: Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. nr. 3080. (Halen Milli Kütüphane'de bulunmaktadır.)

7. *Risâle fî beyâni ekâvilis-sekât fî tahkîkil-avâlim mine 'l-arz ve 's-semakât*: Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. nr. 4529/6, vr. 68b-69b. (Halen Milli Kütüphane'de bulunmaktadır.)

8. *Fezâilü 'l-ilm ve 'l-âlim*: Kastamonu İl Halk Ktp, nr.3674/4, vr. 264b-269a, Türkçe.

9. *Münâcâtu levâhibi 'n-necât*: Kastamonu İl Halk Ktp, nr.3674/9.

10. *Risâletü 'l-eizzâi ve erbâbi 'l-işarât fîn-nahv*: Samsun İl Halk Ktp. nr. 1049/7. (Halen Milli Kütüphane'dir.)

¹⁷ Hayta, Ufuk, **a.g.m.** s.352.

¹⁸ Hayta, Ufuk, **a.g.m.** s.353.

11. *Ta'rifât mâ'rifetuhâ*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr.1046/3, vr. 26b-27a, Arapça.

Tercüme

1. *İrşâdü't-tâlibîn fî ta'lîmi'l-müteallimîn (tercüme-i ta'lîmi'l-müteallim)*: Murat Molla Ktp. nr. 1241, müellif hattı. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır.

2. *Risâletü'l-muhtasar bi'l-lemehât fî tercemeti'l-lemeât*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 36 vr. 231b-246b.

3. *Tercemetü'l-levâyah*: Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 36, vr. 221b-230b, h. 989.

4. *Tercüme-i risâle-i muhtasara*: İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp, nr. 558.

5. *Pend-i attar tercümesi*: (Şerh-i Pendnâme li'l-Attâr): İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. nr. 4009.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN BİLİMSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I-ESERİN MUHTEVASI VE KAYNAKLARI

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 1019'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. lb-26a, str. 17, nesih hattı, 213x150, 150x80 mm. Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış, Kur'an'da hidayet ve kurtuluş kavramlarının tefsiri olduğu için bugünkü anlamıyla olmasa da konulu tefsir tarzında bir risaledir.

Müfessirin, üzerinde çalıştığımız risâle de olmak üzere, birçok eserini içeren mecmuanın iç kapağında, “eş-Şeyh Abdülmecîd b. Nasûh'un tefsir ve tezkir konusunda kendi el yazısıyla yirmi yedi eseri” notu bulunmaktadır. Bu, bir nevi içindekiler tarzında bir nottur. Burada bizim tezimizi oluşturan risâle hakkında, “Risaletü'l-hüdâ ve'l-felâh 1-26” bilgisi mevcuttur.

Risale, müellifin tespit ettiği Allah Teâlâ'nın inanan kullarını hidâyet ve kurtuluş ile müjdelediği on bir âyetin ele alınıp, belli bir bütünlük içinde tefsir edildiği bir çalışmadır¹⁹. Asıl metinde ve özellikle de haşiyelerde başta Teysir olmak üzere farklı tefsirlerden yapılmış birçok alıntı mevcuttur. Eserde, çok sayıda tasavvufî görüş ve rivayet bulunmaktadır. Eser, bu haliyle tasavvuf içerikli bir konulu tefsir çalışması mahiyetindedir.²⁰

Başlık konumundaki bâb, fasıl, bazı tefsir isimleriyle fâide kelimelerinin kırmızı renkle yazılmıştır. Bu durum, fihrist olmayan eserde işlenen konuların neler olduğu hususunda okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Risâle, talik yazı ile yazılmış olup çoğunlukla siyah mürekkep kullanılmıştır.

Bazı hadislerin arasında “*fâide*” başlığı altında o konuyla alakalı bazı nükteler ve ibadetlere teşvik edici bilgiler aktarılır.²¹ Müellif, başta Hz

¹⁹ Bursalı, **a.g.e.**, s. 113; Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, İstanbul 1941-43, I, 880; Bağdatlı, **a.g.e.**, I, 620; Kehhâle, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-müellifîn: teracimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1957, V, 171.

²⁰ Erbaş, **a.g.e.**, s.170.

²¹ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 3a, 7a.

Peygamberden nakledilen hadisler olmak üzere, tefsirde önde gelen ashâbın rivâyetlerine yer vererek değişik kaynaklardan nakillerle âyetlerin tefsirini yapar.

Eserde rivayetlerin yanında, bunların izahı kabilinden Farsça şiirler²², ibareler ve bazı kelimelerin Türkçe açıklamaları da bulunur. Ferağ kaydına göre eser, 952 Ramazan'ında Pazartesi günü yazılmıştır.²³

Eser, insanları hidayete eriştirmede temel teşkil eden bazı âyetlerin tefsirini içeren bir çalışmadır. Müellif bu amaçla Kur'an'ı Kerim'in âyet sayısı bakımından en büyük suresi olan Bakara suresinden başlamıştır. Bakara Suresinin ilk âyeti olan "elif lam mim" üzerinde durulmuş ve harufu mukatta ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Daha sonra kelime kelime diğer âyetleri tefsir etmiştir. Hidayet ve kurtuluş kavramlarını içeren diğer âyetleri de sırayla açıklamıştır. Bu âyetler on bir başlık halinde incelenmiştir.

Müellif genellikle alıntının sonlarında, bazen de başlarında alıntıyı nerden veya kimden yaptığını belirtir. Bunları yaparken de bazen yalnızca müellifin ismini²⁴, bazen eserin ismini²⁵, bazen de hem müellif hem de eserini²⁶ birlikte zikreder. Az da olsa "bazı ulema dedi ki"²⁷ veya "bazı fetevalarda denildi ki"²⁸ gibi lafızlarla alıntı yaptığı da olur.

Abdülmeccid Efendi tefsirle ilgili en sık kullandığı kaynaklar Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *Keşşaf'ı ve Kâdî Beyzâvî'nin* (ö.685/1286) *Envâru't-tenzil*'idir. Müellifimizin *Keşşaf*'tan olduğu gibi *Envâru't-Tenzil*'den de genel olarak gramer tahlillerinde faydalanmış, lafızların ve terkiplerin beyanı, manalardaki nükteleri istihraç ve onların tahlilinde sıkça bu eserlere atıfta bulunulmuştur.²⁹ Bunların yanında Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Begavî'nin (ö.516/1122) *Meâlimü't-tenzil* adlı rivâyet tefsiri, Necmeddin Dâye'nin (ö.654/1256) *Bahrü'l-hakâik ve'l-me'ânî fi tefsiri's-seb'i'l-mesânî* gibi tasavvufî ağırlıklı tefsiri, Nizamüddîn Hasan Kummî en-Nîsâbü'rî'nin (ö.728/1327) *Garâibu'l-*

²² Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 13b, 15b.

²³ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr.26a.

²⁴ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr.11b, 13a.

²⁵ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr.10b, 11b.

²⁶ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr.14b, 22a.

²⁷ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 10b, 11a, 16a.

²⁸ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 13a, 13b.

²⁹ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 8a, 9a, 9b, 14b, 18a.

kur'ân ve reğaibu'l-furkân, İmamüddin Yahya b. Kasım el-Alevî'nin (Şeyh Fâzıl Yemenî) (ö.750/1349) *Fevaidi'l-kur'ân*, Kutbuddin eş-Şirazi'nin (Allamî) *Fethu'l-mennân fi tefsiri'l-kur'ân* adlı tefsirleri yoğun olarak kullanılan kaynaklar arasındadır. Müellif yukarıdaki eserler kadar sık olmasa da Ebû İshak es-Salebî'nin (ö.427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân*, Ebu'l-Kasım Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) *Letâifu'l-işârât*, Ebu Hafs Necmeddin Ömer Nesefî'nin (ö.537/1142) *et-Teysîr fi't-tefsir*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö.606/1209) *Mefâtihu'l-ğayb*, Şeyhzâde el-Kocavî'nin (ö.951/1543) *Hâşiye alâ tefsiri'l-beydâvi* adlı eserlerine de atıflarda bulunmaktadır.

Tefsirde hadis kaynağı olarak Mahmud b. Mahmud ed-Derkizînî el-Kuraşî'nin (ö.743/1342) *Nüzûlü's-sâirîn fi ehâdîsi seyyidi'l-murselîn* ve Abdüllatif b. Abdülaziz İbn Ferişte İbn Melek'in³⁰ (ö.801/1398) *Mebâriku'l-ezhâr fi şerhi meşâriki'l-envâr* adlı eserleri sıklıkla kullanılan kaynakların başında gelmektedir. Az da olsa Buhari ve Müslim'in *Sahîh*lerine de atıfta bulunulur. Bunların dışında eserde kullanılan hadisler başta *el-Keşşâf* ve *Envâru't-tenzîl* olmak üzere kaynak olarak kullandığı diğer tefsirler ve mev'iza türü eserlerden de aktarılmaktadır. Yazarın bunlardan başka Ebü'l-Leys es-Semerkandi'nin *Tenbîhü'l-gâfilin*, Muhyiddin İbn Arabî'nin *el-Fütûhâtu'l-mekkiyye*, Ahmed b. Ali el-Bûnî'nin (ö.622/1225) *Mefâtihu'l-guyûb*, Kemaleddin ed-Demîrî'nin *Hayvetü'l-hayevân*, *Behcetü'l-envâr* gibi eserlerden de yararlandığı görülmektedir.

³⁰ Bağdatlı, **a.g.e.**,I, 617; Kehhâle, **a.g.e.**, VI, 11.

II-YAZARIN YÖNTEMİ

Eserin başında, inananlara kurtuluşu müjdeleyen, onlara her türlü nimeti veren, Allah'a hamd, mevcudatın övücü, asîlerin şefaathçisi olan Hz. Peygamber'e salât edilmektedir. Müellif, Kur'an'ı okuması esnasında orada "İşte Rab'lerinin yolunda olanlar ve saadete erişenler bunlardır"³¹ ayeti gibi ayetlerle karşılaştığını, bunların bazılarında Allah'ın kimi kullarını hidayet ve kurtuluşla müjdelediğini gördüğünü dile getirmektedir. Sonra yazar tezimizi oluşturan risâleyi yazma amacı ve gerekçesini, aynı mealde olan ayetleri bir araya getirme olarak belirtir, yaptığı ön araştırmada bu konuda on sûrede yer alan on bir ayete ulaştığını ifade eder.³²

Kur'ân'ın tam bir tefsiri olmayan eserde âyetlerin tefsirinde mushaf tertibine göre Bakara'dan başlanıp bazen yakın anlamlı âyetlere yer verilerek belli bir âyetin izahında yoğunlaştığı görülmüştür. Tefsir edilecek âyet bazen bâb başında bir bütün olarak; bazen de araya aynı doğrultuda açıklayıcı bir cümle ya da âyet getirilerek parça parça verilmiştir.

Müellif, ayetlerin öncesi ve sonrasıyla tefsir etmesinin müfessirin Allah'ın meramını keşfetmek olarak açıklamaktadır.³³

Abdülmecîd Efendi'nin ilk tefsir ettiği âyet Bakara sûresi'nin 5. âyetidir. Müellif bu âyetin öncesiyle alakası olduğundan, mananın tam olarak vuzuha kavuşması ve anlatılmak istenilenin tam olarak anlaşılabilmesi için önceki âyetlerin de tefsir edilmesi gerektiğini ifade ederek tefsirine Bakara sûresinin 1. ayetinden başlamıştır. Huruf-u mukatta'alarla ilgili olan bu âyetin tefsirinde Beydâvî'den yaptığı nakilde Elif, Lam, Mim'in birer isim ve kelimeleri meydana getiren harfler olduğunu söyleyen müellif, akabinde Hz. Ebu Bekir'in "Allah Teala'nın her kitapta bir sırrı vardır. Kur'ân-ı Kerim'deki sırrı da huruf-u mukatta'alardır" sözünü nakletmektedir.³⁴ Bakara Suresi'nin ilk 5 ayetinin tefsiri, risalenin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

³¹ Bakara 2 / 5.

³² Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 2b.

³³ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 2b.

³⁴ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 22a.

Abdülmeccîd Efendi'nin ikinci olarak tefsir ettiği ayet Âl-i İmrân sûresinin 104. ayetidir. Müellif, “Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan men eden bir cemaat olsun...” mealindeki âyetin tefsirinde kişinin emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker yapabilmemesi için şu beş şeye ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. Bunlar sırasıyla şunlardır: 1. İlim. 2. Allah rızası için yapmak. 3. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri yumuşak ve nazik bir üslupla yapmak, kaba ve öfkeli bir şekilde davranmamak. 4. Sabırlı ve halim olmak. 5. Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker yapan kişinin emrettiği şeyleri yapıp nehyettiği şeylerden kaçınması. İnsan bunlara dikkat etmediği takdirde, “Siz, kitabı okuyup dururken kendinizi unutup da insanlara iyiliği mi emredersiniz? Hiç akıl etmiyor musunuz?” âyetinin kapsamına girer.

Abdülmeccîd Efendi'nin tefsir ettiği 3. âyet ise Â'râf sûresinin “O gün ölçü-tartı haktır. Artık kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” ve “Kimin de tartılan hafif gelirse işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır” mealindeki 8. ve 9. âyetleridir. Müellif hüda ve felâhla ilgili olan 8. âyeti, tamamlayıcısı olarak gördüğü 9. ayetle birlikte ele almış ve dil ağırlıklı olarak tefsirini yapmıştır.

4. olarak Â'râf sûresinin 157. âyeti tefsir edilir. “Ki onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler” mealindeki âyetin tefsirinde “ümmî”, “isr”, “ağlâl” gibi bazı kelimeler Beydâvî ve Zemahşerî'den yapılan nakillerle lügavî yönden tefsir edilmeye çalışılmıştır.³⁵

Buraya kadarki ayetler asıl metin ve haşiyelerle birlikte tafsilatlı bir şekilde açıklanmıştır. Bu yoğunluk daha sonraki ayetlere yansımamaktadır.

Yazarın bundan sonra tefsir ettiği ayetler, sırasıyla şunlardır: Tevbe 9/88, Mü'minûn 23/101, Nûr 24/51, Rûm 30/38, Lokmân 31/1, Mücâdele 58/22 ve Haşr 59/9.

³⁵ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr.18a.

Eserde âyetlerin tefsiri esnasında belli bir metot takip edilmemekle beraber genelde konuyla ilgili başka âyetlere, kimi zaman da hadislere, sahâbe ve tâbiûn sözlerine yer verilmiştir. Zemahşerî ve Beydâvi'den yapılan alıntılarda gramer tahlillerine ve kıraat farklılıklarına da değinilmiş, fihri ve kelami tartışmalar gerektiği ölçüde konu edinilmiştir.³⁶ Bir bütün olarak eser rivâyet ağırlıklı olmakla beraber dirâyet tefsiri özelliklerini de taşımaktadır. Müellif her iki metodu kullanarak yaptığı izahlarda âyetin tasavvufî yönünü ön plana çıkararak büyük bir ihtimalle toplumu irşâd etmeyi amaçlamıştır. Bu yön dikkate alındığında eserde tasavvufî tefsir anlayışının hâkim olduğu görülür.

Abdûlmecîd Efendi, tefsirinde zaman zaman Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine yer vermiştir.³⁷ Kur'ân-ı Kerim'de bazen herhangi bir mesele mücmel veya müphem olarak ifade edilirken, aynı mesele başka bir yerde daha geniş ve daha açık olarak anlatılır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'in en sağlam ve en iyi tefsir kaynağı yine Kur'ân-ı Kerim olmuştur.

Kur'ân'ı anlamak için ashâbın başvurduğu ikinci kaynak Hz. Peygamber (s.a.v.) idi. O Kur'ân'ı insanlar arasında en iyi bilen olması hasebiyle Kur'ân onu tebliğ³⁸ ve tebyin³⁹ ile vazifelendirmiştir. Abdûlmecîd Efendi de tefsirinde Kur'ân'ın sünnetle tefsirine gereken önemi göstermiş, âyetleri tefsir ederken sık sık Hz. Peygamber'den gelen hadislerden yararlanmış,⁴⁰ onun yaptığı tefsiri kendisine rehber edinmiştir.

Hz. Peygamber'den sonra tefsir sahasında en mühim rolü sahâbe üstlenmiştir. Hz. Peygamber'e olan sarsılmaz îmânları, âyetlerin nüzûlüne şahit olmaları, kiminin bizzat vahiy kâtipliği yapması, anlamadıkları konuları Hz. Peygamber'e sormaları gibi çeşitli nedenlerle sahâbe, Kur'ân'ı tefsir edecek kimse için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur.⁴¹ Abdûlmecîd Efendi de tefsirinde başta İbn Abbas olmak üzere sahâbe ve tâbiûn sözlerine büyük oranda yer vermiştir.⁴²

³⁶ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr. 8a-8b.

³⁷ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr. 3a, 21a.

³⁸ el-Mâide 5/67.

³⁹ en-Nahl 16/44.

⁴⁰ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-felâh**, vr. 9b, 14a.

⁴¹ Cerrahoğlu, İsmail, **Kur'ân tefsirinin doğuşu ve buna hız veren âmiller**, Ankara 1968, s. 45.

⁴² Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr. 9b, 25a.

Eserde âyetlerin tefsiri esnasında farklı mezheplerin görüşleri doğrultusunda tefsirin dirâyet yönü özelliklerinden kelamî meselelere de yer verilmiştir.⁴³

Müfessir tefsirinde âyetin okunuşundaki kıraat farklılıklarına da geniş ölçüde yer vermiştir.⁴⁴

Eserde tefsiri yapılan âyetin daha iyi anlaşılması için bazen dil tahlillerine yer verildiği görülmektedir.⁴⁵

Yazar, tefsirinde açıkladığı konunun daha iyi anlaşılması için sık sık şiirlerle istişhad etmektedir.⁴⁶

Müfessir risalesinde bazen tasavvufî yorumlamalara da gitmektedir. Abdülmecîd efendi, bazı sûrelerin başında bulunan huruf-u mukattaa'nın nûranî harfler olduğunu ve bu harfleri bir kâğıda yazıp dalgalı denize bırakmanın denizi sakinleştireceğini söyler. Yazara göre, Kûran'da yer alan esma-i hüsnâ da nûranî yöne sahip harflerdendir. Bu nedenle huruf-u mukattaa gibi özel bir öneme sahiptir.⁴⁷

Eserde çok sayıda alıntılar bulunmakla birlikte müellif bu alıntılarda değerlendirmede bulunmamıştır. Müellifin yaptığı bu uzun nakillerde tertip dışında bir şey söylemek mümkün değildir.⁴⁸ Ancak bu alıntılara dördüncü ayetten sonra pek rastlanmamaktadır.

⁴³ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr. 4a

⁴⁴ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr. 23b.

⁴⁵ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr.18a.

⁴⁶ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr.12a, 15b.

⁴⁷ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr.2a, 2b.

⁴⁸ Mesela bk. **el-Hüdâ ve'l-Felâh**, vr. 14b, 15a.

İKİNCİ BÖLÜM

el-HÜDA ve'l-FELAH

İSİMLİ RİSALENİN EDİSYON KRİTİĞİ

-

49

o

o

o

o

49

1138

51

50

[/1]

: 50

[/1].

:
: 51

:
[/1].

21

.

•

53

54

55

56

:

.5/2/

53

.1/2/

54

[1/2/]

55

:
: ...

" "

" "

" "

...

:

:

:

:

56

[/2].

:

[109/18/]

" "

[1/2/]

[/2].

:

[/2] :

57

:

)

58(

59

"

:

"

:

.

[1/2/]

" "

[1/2/]

[1/2/]

[/2] .

[1/2/]

[/2] .

[1/2/]

]

[28 /2/]

[1/2/]

[19/96/]

[43 /2/]

[1/2/]

[/2] .

.1 /2/

57

.2955 :. . 204 5 44

1992

58

.1 /2/

59

" " " " 60

" "

" " . 61

" "

[/2]

62

63

65

64

1992

1(

[3 / 2 /]

.2 / 2 /

60

.5 / 73 /

61

)

[4192: . . 244 2 12

62

[2-1 / 23 /]

[/2] .

[3 / 2 /]

[/3] .

.2 / 2 /

63

.23 / 2 /

64

[2 / 2 /]

65

[50 / 26 /]

[2 / 2 /]

[/3] .

" "

66() :

67

68

[/3] .

69

70

71

.2518 : . 668 4 60

4 3 3 1992

66

.6762 : . 132 12 1988/1407

()

.2 / 2 /

67

.24 / 34 /

68

.185 / 2 /

69

[2 / 2 /]

70

2 /]

[197 /

40 / 2 /]

[40 / 2 /]

" "

[/3]

.82 / 17 /

71

:

72

:

:

:

73

74

:

75

:

[/3]

76

:

77

.26 / 48 /

72

.65 / 5 /

73

.102 / 3 /

74

.2 / 2 /

75

.3 / 2 /

76

[2 / 2 /]

:

77

[79 / 7 /]

[45 / 79 /]

[11 / 36 /]

[/3]

[28 / 34 /]

78

79

80

81

82

[/4] 83

84

78

[/4] . [26 / 2 /]

" "

[/4] .

79

[/3] .

[/3] .

.14 / 49 /

80

.11 / 85 /

81

.9 / 49 /

82

.178 / 2 /

83

[16 / 64 /]

[102 / 3 /]

84

[/3] .

[26 / 41 /]

[1 / 2 /]

[/4] .

85

86

87

88

89

[/4] 90

91

.3 / 2 /	85
.73 / 6 /	86
.59 / 6 /	87
:" " " "	88

[4/57/]

[/4] .

[16/50

[/4] .

[73/6/]

.14/ 2 / 89

.313 2 :1997 /1417

90

1(

):

91

[/4] .

[4773: . 88 13

1998 /1419

92

" "

93

" "

[/5]

95

94

96

):

:

[64: . . 1] (

[/4] .

.3 / 2 / 92

: : 93

[5 / 6 /]

[43 / 2 /]

[3 / 2 /]

[162 / 4 /]

[5 / 107 /]

[/5] .

.5 / 107 / 94

.162 / 4 / 95

: 96

[/5] .

[10 / 83 /]

[56 / 4 /]

[/5] .

[/5] .

" "

.
:
:
97
98
99

:
:

100

" "

) :
[/5] ¹⁰¹ (

:

3 / 2 / 97
82 / 56 / 98
[3 / 2 /] : : 99
[34 / 9 /]
[162 / 4 /] [43 / 2 /]
[277 / 2 /] [3 / 2 /]
[7 / 65 /]
[267 / 2 /] :

[/5] . [16 / 32 /]
.59 / 10 / 100
.2603 : . . 38 1 101

" "

" "

103(

):

104

105

:

[/6]

.6 / 11 /

102

.923 21 1988/1409

103

]

[3/2/]

104

:

[195 / 2 /]

[195 / 2 /

[169 / 3 /]

:

[/6] .

" "

[/6] .

[/6] .

.4 / 2 /

105

:

106

107

"

"

108

110

109

[/6]

" " " "

.52 1 " " :1990

106

107

[/6]

[/6]

.4 / 2 /

108

.4 / 2 /

109

[4 / 2 /]

110

/]

[32 / 45

[/6]

∴

111

∴

113 112

∴

114

∴ "

"

115

" "

[/7]

∴

1 1998/1418

.83 / 28 /

111

112

.157

113

∴ ∴ ∴

[/7] .

" "

[193 : . . 229 1

]

) :

[/7] .

[8 / 96 /]

[3 / 2 /]

[2 / 2 /]

.5 / 2 /

114

.3 / 2 /

115

:

116

:

" " .

117

118

:

119

" "

" "

" "

[/7]

[2-1/2/]

.5/2/ 116

: 117

[2/2/]

:

[/7].

.5/2/ 118

.179/7/ 119

120

":

:

122

121"

120

[/7].

[143 / 2 /]

[143 / 2 /]

[/7].

.62 1 :

121

122

[/8].

[41 / 40 /]

[78 / 22 /]

[/8].

[143 / 2 /]

[/8].

:

: 123 .

" "

[/8]

" " : " " .
125 124

" "

— —

126 .

"

"

128 .

127

—————

.104 / 3 /

123

.110 / 3 /

124

:

:

125

:

[/8] .

[185 / 2 /]

.178 1 " " ;

126

.110 / 3 /

127

: :

128

" 129

" "

" " " " "

[/8] 130

:
131

: :

132

133

" "

134"

"

135

137 136

[/8].

[/8].

.104 / 3 / 129

.30 / 22 / 130

.104 / 3 / 131

.238 / 2 / 132

.238 / 2 / 133

.205: . . 437 1 36 162 5 42 134

.465 1: 135

.178 1: 136

: 137

:

:

:

:

:

) :

:

[/9] ¹³⁹ . (

141 140

143

.142

144"

"

[44 / 2 /]

[88 / 11 /]

[55 / 51 /]

[2 / 61 /]

[122 / 9 /]

[159 / 2 /]

[/9] .

.5 / 2 /

138

.159 14

139

.178 1 :

140

141

[20 / 81 /]

[/9] .

.604 1

142

.5 / 2 /

143

.159 14

144

" :
 " : 145"
 : 146"
 "

[/9]

149
 150
 :
 151
 :

.84 6 :1988 145
 .74 1 1967/1387 146
 .605 1 147
 : 148

[/9] .
 [143 / 2 /] [143 / 2 /]
 [/9] . : : : 149

[/10] .
)
 [4422: . . 132 12] 1(
 12 1(
 [/10] . [4422: . . 132
 : :

[/10] .
 .605 1 : " " 150
 .9 / 49 / 151

152

[/10] :

153

) :

154 (

) :

157 156

155 (

.76 / 4 /

152

.606 -604 1

153

.70 : . 60 1

1275:.. . 406 1 155

154

.2169 :. . 468 4 9

155

.109 3 :1989/1409

156

[44 / 2 /]

157

/ 11 /]

[2 / 61 /]

[/10] .

[88

[105 / 5 /]

" "

[105 / 5 /]

1 (

) :

) :

159 (

158

" :

160

[/10]

"

" :

161

" " " " [1275: . . 406 1 155

[/10]

[/10]

.105/ 5 /

158

.2168: . . 467 4 8

159

.109 3 :

160

[/11]

161

[/11]

:

162

:

163

.

:

.

.

":

:

:

:

—

— "

" .

165 164

.

— 166

—

[/11]

167

.

169

168

170

.79 / 5 / 162

.63 / 5 / 163

.44 / 20 / 164

: : 165

[/11] . [3 / 39 /]

.125 / 16 / 166

.125 / 16 / 167

.125 / 16 / 168

.125 / 16 / 169

: : 170

:

:

:

171

:

172

:

173

:

:

)

:

174(

:

[/11]

175

:

:

.

:

:

:

[44 / 2 /]

[/11] .

:

:

:

[/11] .

.17 / 31 /

171

.17 / 31 /

172

.44 / 2 /

173

.2422: . . 276 2 7

174

: :

175

:

176

177

[/12]

176

[/12]

[/12]

[/12]

177

[53 / 39 /]

[/12]

45

[/12]

178

:

:" "

:

": "

" "

":

": "

"

": "

:

:

:

178

[23 / 42 /]

[/12]

) :

183 (

" :

:

:

184

:

[/13]

185

" :

.2325: . . 562 4 17

183

184

) [28 / 40 /]

[53 / 39 /]

5 42

l (

[/13] .

[20

185

[/13] .

"

" :

" .

" :

" .

" :

186 "

187

:

"

" :

[/13] .

:

188

:

):

):

189(

190(

[20 / 57 /]

186

()

[41 / 40 /]

[78 / 22 /]

[/13] .

.77 / 4 /

187

.55 / 5 /

188

.1838:.. . 588 26 1

650 :. . 40 3 22

189

.2237 7

190

191

[/14]¹⁹²

191

[/14]

192

[1578: . . . 60 1

1(

[/14]

[/14]

•

193 :

194 .

" :

196 195"

) :

198

197 (

.8 / 7 /

193

l (

) :

:

194

" "

" "

" " [1838: . . 588 1

650: . . 40 3

:

" "

"

"

"

"

]

[29 / 18 /

[/14] .

.2639 : . . 25 5 17

195

650: . . 40 3

l (

)

:

:

196

" "

" "

[1838: . . 588 1

" "

:

[1838: . . 588 1

650: . . 40 3

l (

)

[/14] .

.4991 : . . 369 3 18

355 5 18

197

.8 / 7 /

198

206

" 207.

208

209

[/15]

[40 / 41 /]

[/15].

.8 / 7 /

206

.333 1 :

207

.47 / 21 /

208

.425 2

209

210

211

212

213

l() : [4991: . . 369 3 18] 355 5 18 210

[4991: . . 369 3 18] 18 5 355 l()

[/15] .

) :

[2563: . . 232 4 9] l()

[/15] .

.375 2 2001/1422

.2357: . . 466 4 9

212

213

:

214 .

" " .

[/15]

" "

215

):

216 . (

217 .

218 .

: .

: :

214

[/15] .

.95 / 4 /

215

.4899:.. 146 5 1404/1983

216

:

:

: :

217

:

: .

: .

[/16] .

: :

218

:

[/16] .

:

:

219

220

" " [/16] :

222

221

223

226 225

224

:

:

[73 / 5 /]

[73 / 5 /]

[/16] .

.5 / 2 /

219

.5 / 2 /

220

.376 2

221

.9 / 7 /

222

.9 / 7 /

223

.9 / 7 /

224

.333 1

225

:

226

:

:

[/16] .

: 227

:

:
228

230 " : "

) :
229 (

[/16]

231

232

" "

" "

.157 / 7 /

227

.157 / 7 /

228

.412 1 75

229

.462 2

230

.364 1

231

.462 2 :

232

233

:

234

:

235

236

" :

237

:

[/17] .

) :

238

)

239 . (

240 (

:

"

" :

241 .

:

"

"

.28 / 34 /

233

.107 / 21 /

234

.157 / 7 /

235

.157 / 7 /

236

.156 / 7 /

237

.45 / 33 /

238

.50 5 3

239

.50 5 3

240

.463 2 :

241

242

" "

:" " "

) :

244 " " 243 (

245

[/17]²⁴⁶ "حرام"

" " 247

" "

" " :

248

251 250 249

.157 / 7 / 242

.16652:.. 494 6 1986 243

.463 2 244

.157 / 7 / 245

.157 / 7 / 246

.157 / 7 / 247

.157 / 7 / 248

.157 / 7 / 249

.464 - 463 / 2 : 250

.518 / 2 251

[/18] .

.

:

.

:

253

254

"

"

255

256

257

259

"

"

258

260

:

"

"

.157 / 7 /

252

.518 / 2

253

.64 / 5 /

254

.157 / 7 /

255

.157 / 7 /

256

.157 / 7 /

257

.364 1 :

258

.157 / 7 /

259

.364 1 :

260

:

" "

[/18]

" "

261

262

:

263

264

265

267

266

" " " " " "

" " " " " "

" " :

[/19] 268

269

.518 / 2 261

.157 / 7 / 262

.464 2 : 263

.5 / 2 / 264

.157 / 7 / 265

.364 1 : 266

.465 2 : 267

.157 / 7 / 268

.157 / 7 / 269

270

271

.364 1 :

.157 / 7 /

270

271

62

272

:

:

273

274

"

"

"

"

275

[/19]

"

"

276

"

"

"

277

"

278

280

279

.88 / 9 /

272

.87 / 9 /

273

.87 / 9 /

274

.87 / 9 /

275

.88 / 9 /

276

.88 / 9 /

277

.88 / 9 /

278

.70 / 55 /

279

" " 282 281
283

.317 1 : .88 / 9 / 280
.89 / 9 / 281
.89 / 9 / 282
.89 / 9 / 283

284

:

:

" "

285

286

: [/20]

:

: .

:

:

287

:

:

:

288

.

289

291

290

.8 / 7 /

284

.13 / 69 /

285

[/20].

:

:

286

.87 / 27 /

287

.68 / 39 /

288

.101 / 23 /

289

.36-35-34 / 80 /

290

[/20].^{[87 / 27 /}]

:

291

292 (.) : :
 . :
 :) :

293 (.

295 294
 " " 296

[/20] 297 .

298

299

300

:

302

301

.31915: . . 409 11	292
.5643: . . 91 3	293
.101 / 23 /	294
.101 / 23 /	295
.37 / 80 /	296
.27 / 37 /	297
.102 / 23 /	298
.102 / 23 /	299
.103 / 23 /	300
.105 / 18 /	301
.103 / 23 /	302

303

304

305

" "

" " 306

307 (

):

):

[/21]³⁰⁸ . (

.103 / 23 /

303

.104 / 23 /

304

.104 / 23 /

305

.104 / 23 /

306

.2512 :. . 159 5 9

307

.529 :. . 14 3

308

:

[51 / 24 /]

" "

.

" "

.

309 [726 / 2 :] .

⋮

310

313

312

311

⋮

314

⋮

⋮

⋮

⋮

) :

316

315 (

[/21]³¹⁷

.38/ 30 /

310

.812 2 :

311

.38/ 30 /

312

.38/ 30 /

313

⋮

314

[/21] .

.25835: . . 242 9

315

.38/ 30 /

316

.38/ 30 /

317

.

319
 320
 321
 322() :
 323
 " " 324
 326 325
 327
[/22]
 328

	.2-1 / 31 /	319
	.2-1 / 31 /	320
	.2-1 / 31 /	321
.36 1	.128 / 16 /	322
	.26 / 10 /	323
.816 2 :	.3 / 31 /	324
	.3 / 27 /	325
	.5 / 2 /	326
		327
		328

⋮

329

330

331

⋮

⋮

⋮

⋮

⋮

332

⋮

⋮

⋮

⋮

⋮

⋮

[/22] ³³³

334

.22 / 58 /

329

.22 / 58 /

330

⋮

331

[/22]

.71 6 :

332

.71 6 :

333

.22 / 58 /

334

335

336

338

337

" "

340

339

342

341

.22 / 58 /	335
.22 / 58 /	336
.150 / 4 /	337
.22 / 58 /	338
.22 / 58 /	339
.22 / 58 /	340
.22 / 58 /	341
.22 / 58 /	342

:

343

344

[/23]

345

346

347

348

349

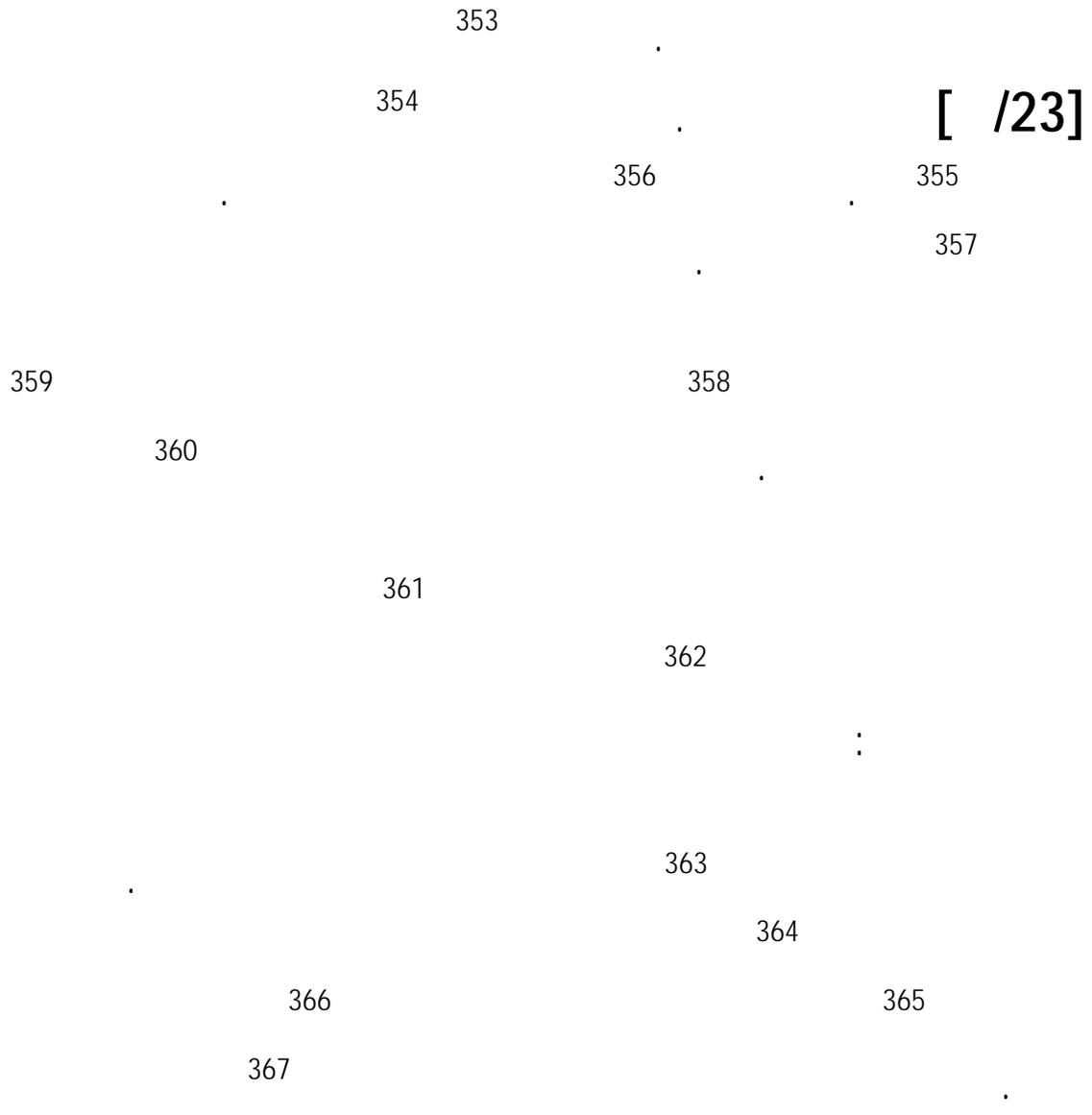
350

352

351

.9 / 59 /	343
.7 / 59 /	344
.7 / 59 /	345
.7 / 59 /	346
.7 / 59 /	347
.7 / 59 /	348
.7 / 59 /	349
.7 / 59 /	350
.7 / 59 /	351
.7 / 59 /	352

.1058 2 :

[/23]

.7 / 59 /	353
.7 / 59 /	354
.7 / 59 /	355
.7 / 59 /	356
.7 / 59 /	357
.8 / 59 /	358
.7 / 59 /	359
.7 / 59 /	360
.7 / 59 /	361
.8 / 59 /	362
.8 / 59 /	363
.8 / 59 /	364
.8 / 59 /	365
.8 / 59 /	366
.8 / 59 /	367

: [/24]

369

368

370

371

[/24]

373

372

374

[/24]

.1058 2 :

9 / 59 /

.9 / 59 /

.9 / 59 /

.9 / 59 /

.9 / 59 /

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

"

"

" :

378 "

[/25]

379

.380(

) :

" :

"

.9 / 59 /

375

.9 / 59 /

376

.9 / 59 /

377

.81 6 :

378

.9 / 59 /

379

.4675 :. . 456 3 12

380

.
381
382
:
383
384
.
385

.9 / 59 / 381
.10 / 59 / 382
.10 / 59 / 383
.10 / 59 / 384
.10 / 59 / 385

:

[/25]

[/26]

SONUÇ

Bu tezin giriş kısmında, öncelikle Abdülmecîd Efendi'nin hayatı ve farklı kütüphanelerde yazma halinde bulunan eserleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca müellifin tefsire dair eserleri içerisinde önemli bir yere sahip olan ve çalışmamızın konusunu oluşturan *el-Hüdâ ve'l-Felâh* adlı tefsir risalesi edisyon kritiğe tabi tutularak haşiyedeki not ve açıklamalarla birlikte ilim dünyasına kazandırılmaya gayret edilmiştir.

Abdülmecîd Efendi'nin Osmanlı devletinin en ihtişamlı döneminde yaşadığı söylenebilir. Abdülmecîd Efendi, tasavvufî bir çevrede yetişmiş, bu da O'nun düşünce yapısında belirleyici bir unsur olmuştur. Zeyniyye tarikatının Anadolu'ya yayılmasında emeği geçenler arasında onun ismi de zikredilmektedir. Onun fikirleri ve bu doğrultuda kaleme aldığı eserler bu hususta belirleyici olmuştur.

Yazarın eserlerine bakıldığında birçok alanda kitap yazdığı göze çarpar. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bunların ait olduğu alanlar ve sayıları şöyledir: Tefsir 9, Kur'an İlimleri 7, Tasavvuf 13, Hadis 5, Fıkıh 4, Kelam 2, Tercüme 5 ve diğer 11. Görüldüğü üzere yazarın toplam, 56 adet kitabı mevcuttur.

Yazarın tefsir alanındaki eserleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, onun tam bir tefsir yazmadığı, daha ziyâde sure ve ayet tefsirleri yazdığı görülür. Abdülmecîd Efendi'nin bizim tezimizin konusunu oluşturan *el-Hüdâ ve'l-Felâh* adlı risâlesi, Kur'an'daki "hüdâ" ve "felâh" kelimelerinin geçtiği on suredeki onbir ayetin tefsirinden oluşmaktadır. Müellif bazen sadece bu kelimelerin geçtiği âyeti, bazen de konunun daha iyi anlaşılıp vuzuha kavuşması ve konu bütünlüğünün sağlanması için, ilgili ayetle birlikte önceki-sonraki ayetleri de tefsir etmiştir.

Eserin müellif hattı olan tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi bölümünde, 1019 numarada kayıtlı mecmuanın 1-26 varakları arasında yer almaktadır.

Çalışmamız yapılırken müellifin kaynak olarak kullandığı eserlere de mümkün olduğu kadar müracaat etmek suretiyle daha sağlıklı bir metin elde edilmeye çalışılmıştır. Eserdeki haşiyelerde, metinde işlenen konuyla alakalı olarak tasavvufî kaynaklara sıkça atıfta bulunulmuş, konunun tasavvufî yorumu bu kaynaklardan aktarılmıştır.

Abdülmeçîd Efendi'nin söz konusu eserinde adı geçen kavramları içeren ayetleri Mushaf tertibine göre tefsir ettiği görülmektedir. Burada dikkati çeken husus, bazı ayetleri siyak sibakiyla beraber tefsir etmektedir. Örneğin Bakara Suresi'nin 5. ayetini tefsir ederken bununla birlikte ilk 4 ayeti de tefsir etmiştir. Uzunluk açısından bakıldığında ilk tefsir edilen ayetin/ayet grubunun, diğerlerine nazaran oldukça uzun olduğu görülmektedir.

Yazarın Bakara suresinin ilk ayetlerinin dışında tefsir ettiği ayetler, sırasıyla şunlardır: Âl-i İmrân 3/104, Â'râf 7/8, Â'râf 7/157, Tevbe 9/88, Mü'minûn 23/101, Nûr 24/51, Rûm 30/38, Lokmân 31/1, Mücâdele 58/22 ve Haşr 59/9.

Eserde dirâyet tefsirinin özellikleri ön plana çıkmakta, müellifin kullandığı kaynaklar da genel itibariyle dirâyet ağırlıklı eserlerden oluşmaktadır. Ayrıca, Osmanlı'da yazılan tefsirlerin genel karakteristiğine uygun olarak dirayet metodunun yanında kısmen rivayet metodu da uygulanmıştır. Üzerinde çalıştığımız tefsirde geleneksel tefsir yazım yönteminin (Kur'an'ın Kur'an'la, hadislerle, sahabe sözüyle ... tefsiri) izlendiği görülmektedir. Eser amacı itibariyle değerlendirildiğinde okuyucuya toplumu irşâd düşüncesiyle kaleme alındığı intibahı vermektedir.

Tespitlerimize göre, risalede kimi zaman Farsça şiirlere de yer verilmiştir. Bunun yanında az da olsa bazı kelimelerin Türkçe tercümelemleri de yapılmıştır.

Çalıştığımız eserin kaynaklarına göz atıldığında, yazarın sadece tefsir kaynaklarıyla yetinmediği, hadis, siyer vb. sahalara çeşitli eserlerden de yararlandığı göze çarpar. Bu açıdan bakıldığında, Abdülmeçîd Efendi'nin en sık kullandığı kaynakların Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) el-*Keşşaf*'i ile Kâdî Beyzâvî'nin (ö.685/1286) *Envâru't-Tenzil* adlı tefsirleri olduğu ortaya çıkar.

Sonuç olarak; müellifin bu eserini gün yüzüne çıkarıp tanıtmaya çalıştık. Tefsir tarihinin gizli sayfalarında kalmış olan bu bilginin diğer eserlerinin de çalışılarak gün yüzüne çıkartılması gerektiğini düşünüyorum.

KAYNAKLAR

Abdülmeçîd b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrail, **el-Hüdâ ve'l-felâh**, Süleymaniye Ktp., Reşit Efendi, nr., 1019. Vr.1b-26a

Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Kahire 1416/1995.

Bağdatlı, İsmail Paşa, **Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin** (nşr. Kilisli Muallim Rıfat-İbnü'lemîn Mahmut Kemal-Avni Aktuç), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951-1955.

el-Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, **Meâlimu't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl** (thk. Muhammed Abdullah Nemr ve digerleri), I-VIII, Riyad 1409/1989.

el-Beydâvî, el-Kâdî Nâsiruddîn, **Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl**, Dâru Sâdır, Beyrut 1990.

el-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-sahîh**, Riyad 1419/1998.

Bursalı, Mehmed Tahir, **Osmanlı müellifleri**, İstanbul 1333/1914.

Cerrahoğlu, İsmail, **Kur'ân tefsirinin doğuşu ve buna hız veren âmiller**, Ankara 1968.

Demir, Ziya, **XIII.-XVI. y.y. arası osmanlı müfessirleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

Ebu Nuaym el-İsfahânî, **Hilyetü'l-evliyâ**, Beyrût 1387/1967.

Ebu Ya'la el-Mevsilî, (Thk.: Hüseyin Selim Esed) **el-Müsned**, Dimeşk 1407/1998.

Erbaş, Muammer, “Bir osmanlı müfessiri: abdülmecîd b. eş-şeyh nasuh b. israil (ö. 973/1565) ve eserleri”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İzmir 2006, Sayı: XXIV, s. 161-186.

el-Hâkim, Ebi Abdullah El-Hâkim en-Nişaburi, **el-Müstedrek ale's-sahihayn**, Kahire, 1417/1997.

Hayta, Ufuk, “**Abdülmecîd b. nasuh tosyevi'nin (ö.1588) hayatı, eserleri ve el'hüdâ ve'l-felâh adlı tefsir risalesinin tahkiki**”, Uludağ Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2008.

Hayta, Ufuk, “Hayatı ve eserleriyle abdülmecîd b. şeyh nasûh tosyevî ve ‘cevâhiru'l-kur'ân ve zevâhiru'l-furkân’ adlı Tefsir Risalesinin İlmi Değeri”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 2007 cilt:16, Sayı:2 .

el-Hindî, Alaaddin Ali b. Abdülmelik el-Muttakî, **Kenzül ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl**, Beyrut 1986.

İbn Atiyye, Ebi Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsi, **el-Muharrerü'l vecîz fi tefsîri'l kitâbi'l-azîz**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

İbn Ebi Şeybe, Ebubekir Abdullah b Muhammed b. el-Kufi, **el-Musannef**, Riyad, 1425/2004.

İbn Mace, Hafız Ebi Abdullah b.Yezid, **es-Sünen**, İstanbul 1992.

Kara, Mustafa, **Bursa'da tarikatlar ve tekkeler**, Bursa 1990.

Kâtib Çelebi, **Keşfü'z.zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, İstanbul 1941-1943.

Kehhale, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-müellifîn: teracimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye**, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1957.

Müslim, Ebu'l-Huseyin b. el-Haccâc, **el-Câmiu's-sahîh**, Riyad 1419/1998.

et-Taberânî, Ebu'l Kasım Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-kebîr**, Kahire 1983/1404)

et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr (225-839), **Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l kur'ân**, I-XXVI, Kahire, 1422/2001.

et-Tirmizî, Muhammed b. İsa, **el-Câmiu's-sahîh** (nşr. Ahmet Muhammed Şâkir), Kahire 1398/1978.

Yıldız, Hakkı Dursun. **Doğuştan günümüze islam tarihi**, Redaksiyon Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1989.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (538/1144), **el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl** (thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavvad), I-VI, Riyad 1418/1998.

EK: YAZMANIN İLK VE SON SAYFALARI

يخالفها فيما يعلب عليها من حجة المالك وبعض الأئمة والشيوخ
 اللوم الذي تقضي به الحلة الشنسية ولهذا أضيف إلى
 النعش والخلع النع المطلق من غير اعتبار صيرودية عريضة
 ومكلمة ولهذا قيل الشيخ أشد الخيال بالمال والعرف عن عبد
 الله بن محمد بن عيسى بن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال اتقوا الشيخ فإن
 الشيخ أهلك من كان قبلكم كذا في المشارق قال ابن زيد
 لم تأخذ شيئاً نساء الله تعالى عزاءكم ولم يمنع شيئاً امرء الله تعالى
 باعابته فقد وفي شيخ نفسه فأولئك هم المفلحون الثابتون
 بالثناء العاجلة والثواب الآجل والذين جاؤا من بعدهم هم
 الذين هاجروا بعد حين قوي من الإسلام أو التابوروا بأجساد
 وهم المؤمنون بعد الميادين إلى يوم القيمة ولذلك قيل
 إن آية قد استوعبت جميع المؤمنين يقولون ربنا أغفر لنا
 ولاخواننا الذين سبقونا بالإيمان ولا تجعل لأخواننا في الدين
 في قلوبنا غلاً الذين آمنوا حقاً لهم وحسداً ربنا إنك رؤوف
 رحيم فحقيق بأن يجيب دعاءنا ويقضي حاجتنا سبحانه
 العباد ومولانا نسلك من فضلك التام وفيضك العام وكرمك الكمال
 ولطفك الشامل إن جعلنا في الدنيا من ذرة الصالحين وفي العقبى

از

من جملة المفلحين وبالآخرة من المؤمنين وفي عبادة تلك المحسنين
 سبحانك وتلك ذمة العزة عما يصفون

وسلام على المرسلين
 والحمد لله رب
 العالمين

في فضل أبي هريرة رضي الله عنه

عريضة اخرى في دحلة ابن الصلاح وتاريخ ابن الجار في ترجمة علي بن يوسف بن
 محمد الزنجاني الفقيه الثقاتي وقوله ثنا الشيخ ابواسحق الشيرازي عن النافعي
 الامام ابي الطيب انه قال كنا في حلقة النظر بجامع المنصور ببغداد فاجابنا
 فواساني في مسائل مسألة المرأة ويطلب بالدليل فاجب المستدل بحديث
 ابي هريرة رضي الله عنه في الصحيح وغيرهما فقال انت وكان حفيذاً ابوه ابرق
 غير مقبول الحديث لانه لا يعرف الا بالحدالة قال القاضي فما استتم كلامه حتى
 سقطت عليه حبة عظيمة من سقف اجماع فخر به الناس وتبعته الشيات
 دون غيره فقبلا تبت فتال تبت ففابت كحيتة ولم يبق لها أثر قال ابن
 الصلاح هذا السناد ثابت في ثلثة من صالح ائمة المسلمين القاضى ابو الطيب
 الطبري وتلميذ الشيخ ابواسحق وتلميذ الشيخ ابوالناسم الزنجاني تلميذ
 من حقة ابي بكر للعلماء بكل الذين الامير كرواه